

SOCIJALNI RAD – POJAM, PREDMET, TEORIJA I PRAKSA

SOCIAL WORK - NOTION, SUBJECT, THEORY AND PRACTICE

Sažetak

U radu autorica analizira određene definicije socijalnog rada u kontekstu teorije i prakse. Ukazuje na probleme i teškoće u definisanju socijalnog rada, raspravu o mogućnostima nauke o socijalnom radu ali i na izazove koje nude definicije u 21. stoljeću. Posebno elaborira stavove o bitnim činiocima predmeta nauke o socijalnom radu, predmeta istraživanja u socijalnom radu i predmeta praktikovanja odnosno prakse socijalnog rada. Značajnu pažnju poklanja i utjecaju društvenih faktora na izgradnju i načinima oblikovanja teorije i prakse socijalnog rada. Na kraju, propituje odnos i povezanost teorije i prakse, teorije i istraživanja u socijalnom radu i povezanost istraživanja u socijalnom radu i prakse.

Ključne riječi: *socijalni rad, predmet socijalnog rada, teorija, praksa, istraživanje, društveni faktori*

Summary

In this paper, the author analyzes certain social work definitions in the context of theory and practice. She points to the problems and difficulties in defining social work, discussing the possibilities of establishing social work science, and challenges that definitions face in in the 21st century. In particular, she elaborates attitudes about the important factors of social work science subjects, social work research subjects and subjects of practice, or social work practice. She also gives significant attention to the influence of social factors on the construction and the way of shaping the theory and social work practice. In the end, she examines the relationship and link between theory and practice, theory and research in social work, and the connection of research into social work and practice.

Keywords: *social work, social work, theory, practice, research, social factors*

Pojmovno određenje socijalnog rada u teoriji i praksi

U analizi bitnih odredaba pojma *socijalni rad*, tragajući za onim što je specifično i posebno u socijalnom radu i za socijalni rad, nailazimo na veoma složenu semantiku ovog pojma, različita shvatanja, tumačenja i definisanja. S tim u vezi, u udžbenicima kao što su *Socijalni rad, teorija i praksa* (Dervišbegović, 2003) i *Teorija nauke o socijalnom radu* (Termiz, 2005) autori navode veliki broj definicija socijalnog rada od kojih svaka na svoj način predstavlja odraz vremena u kojem je nastala, kao i teorijske orijentacije svojih autora. Prema autorima navedenih udžbenika koji polaze od zajedničkih karakteristika različitih definicija, bitne odredbe socijalnog rada su sljedeće: socijalni rad je pomažuća društvena djelatnost; to je djelatnost u funkciji povezivanja pojedinaca, institucija i sredstava koja su namijenjena za te svrhe – pojedincima, grupama i u zajednici; ovu djelatnost obavlja poseban profil stručnjaka kao što je socijalni radnik; profesija se zasniva na posebnim normama ponašanja, principima i pravilima, koji su obavezni za nosioce profesije, što govori o etici socijalnog rada, odnosno kodeksu ponašanja socijalnog radnika; stručni socijalni rad podrazumijeva primjenu različitih metoda i sredstava u cilju rješavanja nepovoljnih stanja, a predmet stručnog socijalnog rada jeste klijent, osoba u stanju naglašene socijalne potrebe (Dervišbegović, 2003: 31; Termiz, 2005: 49). U analizi navedenih odredaba socijalnog rada dolazimo do zaključka da autori pojam *djelatnost*, koju preciznije određuju kao *društvenu i pomažuću*, dovode u direktnu vezu s pojmom *socijalni rad*, a pojam *profesija* u vezu s posebnim profilom stručnjaka odnosno socijalnim radnicima koji obavljaju tu djelatnost. Međutim, obavljanje bilo koje djelatnosti nužno zahtijeva i vršenje različitih aktivnosti putem kojih se ta djelatnost ostvaruje, stoga autori navode i iz čega se aktivnosti stručnog i profesionalnog socijalnog rada sastoje, šta je njihov sadržaj.

Među različitim autorima, naučnim i stručnim radnicima postoji zbrka koja dovodi do neadekvatne upotrebe i pridavanja bitnih odredbi pojmu *socijalni rad*. S tim u vezi, jedni pod socijalnim radom podrazumijevaju *profesiju*, drugi *struku*, treći *zanimanje*. Polazeći od etimološkog značenja riječi profesija (lat. *professio* – zanat, posao, stalno zanimanje; vrsta djelatnosti, vrsta zanimanja koja služi kao izvor egzistencije; zvanje; služba; struka, etc., Klaić, 1990: 1093), dolazimo do zaključka da je *profesija* širi pojam od pojmova *struka* i *zanimanje*, a uži od pojma *djelatnost* jer iz navedene definicije jasno je da je profesija vrsta djelatnosti. Ono po čemu se razlikuje struka kao uži pojam od profesije, ogleda se u tome što osposobljavanje za profesiju, kao i sama profesija, podrazumijeva više međusobno funkcionalno povezanih stručnih znanja, od kojih neka znanja mogu biti užih specijalnosti.

Profesija nužno ne zahtijeva podjednaku osposobljenost u svim strukama koje može obuhvatati jer se u praksi jedne profesije neke stručne osposobljenosti i znanja koriste više a neke manje (Kulić, 1997: 18–19). Bitno je napomenuti da u korištenju pojma *zanimanje* treba uzeti u obzir da, kada je pojedinac u pitanju, taj pojam može imati uži i širi obim od pojmova *struka* i *profesija*, zbog toga što zanimanje predstavlja skup različitih poslova, zadataka i aktivnosti koje svaki čovjek u toku svog rada obavlja ili je obavljao.

Socijalni rad nije imao istu putanju, intenzitet i stepen razvoja podjednako u SAD-u i Evropi, a tako ni u zemljama nastalih raspadom bivše Jugoslavije, odnosno njenim nekadašnjim republikama. Zajednička im je odrednica da se socijalni rad razvijao, oblikovao i prilagođavao društvenim promjenama. Društvene promjene su generirale različite ideje i znanja kojima su se služili socijalni radnici u praktikovanju socijalnog rada. No, mjesto, vrijeme i mreža socijalnih interakcija i različitih sociokulturnih utjecaja oblikovali su model socijalnog rada. Stoga su teorije i prakse socijalnog rada odraz vremena u kojem su nastajale. Iz tog ugla posmatrano, određenje pojma socijalnog rada definisao je, ustvari, *odnos* države i pojedinca, pa je tako bilo koja promjena u sadržaju i pristupu socijalnog rada – rezultat odnosa države prema pojedincu i obrnuto (Howe, 1996: 77). Treba istaknuti da je najstariji termin kojim su se izražavale socijalne usluge bio „činiti dobro“ (Richmond, 1917, prema: Urbanac, 2006: 15). Sjetimo se Mary Richmond i njene definicije socijalnog rada, ujedno i prve do tada, čija se suština ogleda u tome da socijalni rad određuje kao *vještinu pomaganja*. Iako ima teoretičara koji će za njenu definiciju reći da je preuska u obuhvatnosti sadržaja pojma socijalnog rada, ne možemo a da ne konstatujemo da *vještina pomaganja* doista predstavlja jezgro, suštinu, samu srž socijalnog rada. Iako je prošlo stoljeće od ove definicije, vještina pomaganja ima univerzalnu vrijednost i aktuelnost u savremenim percepcijama socijalnog rada. Savremenog socijalnog rada o kojem se danas mnogo govori u suštini nema bez šireg djelovanja i praćenja dinamičnih, turbulentnih i nimalo jednostavnih promjena, kako bilo kojeg tako i na socijalnoj pozornici bosanskohercegovačkog društva. Savremeni socijalni rad u praksi, kroz različita područja i nivoe djelovanja, nužno implicira korištenje savremenih teorija koje odgovaraju savremenim društvenim kretanjima. Malcolm Payne koristi pojam „savremena teorija“ socijalnog rada, obrazlažući da se socijalni rad kao pojava, odnosno jedna od pojava društvene stvarnosti, može ispravno razumjeti dovodeći ga u vezu sa sadašnjim vremenom.

Različiti autori navode bitne probleme u definisanju pojma *socijalni rad*. Jedan od važnih problema u tom kontekstu predstavlja nepridavanje važnosti

razlikovanju socijalnog rada kao djelatnosti i naučnih osnova socijalnog rada, što ujedno doprinosi tome da postavljanje naučne definicije socijalnog rada prate mnoge poteškoće. Već duže vrijeme brka se djelatnost socijalnog rada s pojavom, a socijalni rad je jedna od društvenih pojava (društvene) stvarnosti. Različito definisanje socijalnog rada nužno je ostavilo prostor za različite ideje o suštini socijalnog rada. Polazeći od toga da je socijalni rad u 21. stoljeću dinamičan i permanentno se razvija, definicije IASSW-a i IFSW-a nisu bile konačne već tragajuće, s ciljem da ponude jedan općeprihvaćen stav o socijalnom radu koji ima aplikativnu upotrebljivost na globalnom nivou. Tako 2014. godine Međunarodna federacija socijalnih radnika daje „globalnu“ definiciju profesije socijalnog rada prema kojoj je „socijalni rad praktično zasnovana profesija i akademska disciplina koja promovise socijalne promjene i razvoj, socijalnu koheziju, osnaživanje i oslobađanje ljudi. Principi socijalne pravde, ljudskih prava, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti su centralni za socijalni rad. Poduprt teorijama socijalnog rada, socijalnih znanosti, humanističkih i autohtonih znanja, socijalni rad uključuje ljude i strukture, kako bi prevazišli životne izazove i poboljšali blagostanje“ (Šadić, 2014: 88). Nesporno je da navedena definicija generira ključne ideje savremenog socijalnog rada sadržane u svekolikoj širini njegove obuhvatnosti i djelovanja, dajući socijalnim radnicima veliku odgovornost. Međutim, u vezi s navedenom definicijom možemo iznijeti nekoliko zamjerki. Na prvom mjestu riječ je o svođenju naučnih osnova socijalnog rada na nivo akademske discipline,¹ što može izazvati zbunjenost o tome da li možemo i u kojem kontekstu koristiti termin *nauka* o socijalnom radu. Zatim, da li je socijalni rad samo praktično zasnovana profesija i kakva je uloga teorije u oblikovanju te profesije. Principi socijalne pravde, kolektivne odgovornosti i poštovanja različitosti, iako su shodno ovoj definiciji centralni za socijalni rad, nisu specifični i svojstveni samo socijalnom radu i socijalnim radnicima. Međutim, u kontekstu socijalnog rada u zajednici, navedene odredbe ove definicije čine sadržaj raznih aktivnosti koje bi socijalni radnik trebao vršiti u okviru svog djelovanja u zajednici, počevši od socijalnih promjena, kohezije, preko osnaživanja i učešća svih aktera u okviru svojih nadležnosti do blagostanja, tj. poboljšanja kvaliteta života članova zajednice, te kvalitetnije pruženih usluga, ostvarenih prava, zadovoljenih potreba i sl.

¹ Pojam *akademska disciplina* je bio prisutan i u definiciji iz 2001. godine

Predmet nauke o socijalnom radu

Da li je socijalni rad samo naučna akademska disciplina ili se može govoriti o nauci o socijalnom radu, pitanje je koje prati sam razvoj socijalnog rada kao posebne aplikativne discipline sve do 80-ih godina prošlog stoljeća. I danas je prisutno razmimoilaženje autora u odgovorima na ovo pitanje koje se često postavlja kroz naučne i stručne rasprave. Nedeljković još 1982. godine u knjizi *Socijalni rad* ističe da je pogrešno postaviti pitanje o tome da li je socijalni rad nauka, istovremeno dajući odgovor – teško da se socijalni rad može smatrati naukom već djelatnošću posebnog predmeta, metoda i specifičnih zadataka. Međutim, Nedeljković ističe da se može govoriti o nauci o socijalnom radu, čija fundiranost nužno inicira postojanje posebne metodologije i metodike socijalnog rada kao i historije socijalnozaštitnih aktivnosti, koje zajedno mogu činiti i predstavljati cjelinu. Treba istaći da je prošlo više od tri decenije od njegovog stava „da većina zemalja koje razvijaju socijalni rad, njeguju nauku o socijalnom radu kao radnoj, pre svega operativnoj vrsti ljudske delatnosti koja je dobila svoju profesiju, svoj profesionalni oblik“ (Nedeljković, 1982: 35).

Martinović 1987. godine u knjizi *Znanstvene osnove socijalnog rada bez dvojbe* govori o nauci o socijalnom radu te kaže: „... nauka o socijalnom radu kao primijenjena, integrativna i rezidualna kategorija ima nekoliko osnovnih pojmova ili kategorija u fokusu svog spoznajnog interesa. Prije svega ona proučava socijalni rad kao specifično organiziranu praksu, ljudske potrebe, njihovo zadovoljavanje i humanizaciju, socijalno ponašanje, te socijalne probleme i njihovu prevenciju“ (Martinović, 1987: 26). Naprijed navedeno je ujedno i predmet teorije i prakse socijalnog rada. Dovoljno je letimično ostvarivanje uvida u praksu socijalnog radnika kako bismo pronašli mnoštvo primjera koji potvrđuju navedeno. Utjecaj potreba je višestruk. Iza svakog socijalnog problema je neka od nezadovoljenih i/ili pogrešno zadovoljenih potreba. Svako ponašanje je direktno ili indirektno dirigovano potrebama, mogućnostima i načinima zadovoljavanja.

Tragajući za bitnim činiocima predmeta nauke o socijalnom radu, poći ćemo od općeg pojma nauke koja je prije svega specifična društvena djelatnost. Epitet *društvena* je iz najmanje dva razloga. Naučnu djelatnost s preciznim ciljem i svrhom obavljaju posebni članovi društva, namjeravajući rezultate nauke učiniti dostupnim članovima društva. Preslikavajući bitne činioce strukture nauke na socijalni rad, Termiz (2005) u knjizi *Teorija nauke o socijalnom radu* iznosi stavove o mogućnosti postojanja i razvoja nauke o socijalnom radu. Polazeći od uvjeta da jedna oblast ljudskog saznanja dobije status naučnog, autor je stava da možemo govoriti o predmetu socijalnog

rada, metodama koje se koriste u okviru predmeta, zakonitostima po kojima se odvijaju pojave u socijalnom radu i postojanja pojmovno kategorijalnog aparata koji čine pojmovi koje je naveo Martinović kao specifikum spoznajnog interesa socijalnog rada. Autor je formirao i radnu definiciju predmeta nauke o socijalnom radu koja implicira da je „predmet nauke o socijalnom radu (je) trajna, razvojna, široko rasprostranjena, složena, ciljana i svrsishodna društvena pojava/proces čija je suština pružanje socijalne pomoći članovima društva koji mogu da se nađu ili se nalaze u stanju naglašene socijalne potrebe ili su u toku njenog prevladavanja, a svoje probleme u datoj situaciji ne mogu sami, sopstvenim angažovanjem da prevladaju“ (Termiz, 2005: 38). Ono što se prvo uočava iz definicije jeste autorovo konstatovanje socijalnog rada kao jedne od pojava društvene stvarnosti bez objašnjenja sadržaja pojave.

Kao jedna od pojava društvene stvarnosti, socijalni rad je pojava koja u fokusu svoje pažnje ima *socijalni segment* čovjekovog života u složenoj društvenoj realnosti u kojoj se nalazi. Shvatanje socijalnog rada kao *trajne pojave* uvjetovano je permanentnom potrebom za socijalnim radom, zbog toga će, što bez obzira na stepen blagostanja države, društava i zajednica, uvijek biti onih koji su u stanju naglašene socijalne potrebe. Dinamične promjene u društvu nužno iziskuju i stalno usavršavanje socijalnog rada kako teorijski, analogno tome i praktično, što je ujedno i odgovor zašto je on *razvojna pojava*. Kao primjer navodimo razvoj teorija kojima se koriste socijalni radnici i različitih teorijskih pristupa i orijentacija u radu s klijentom, te razvoj novih područja profesionalne prakse i vještina rada socijalnih radnika. Iako je u teoriji socijalni rad razvojna pojava, u praksi nužno nije tako. Tranzicijska društva i u socijalnom radu dovode do – tranzicije. Ne možemo očekivati uspjeh u teoriji i praksi socijalnog rada prelazeći iz socijalizma u kapitalizam a ne mijenjajući i sam model rada. Odredba *široko rasprostranjena pojava* korespondira aktuelnoj društvenoj stvarnosti bosanskohercegovačkog društva i izazovima života u siromašnoj državi, te socijalnog rada koji treba dati odgovor na takve izazove. *Složena je pojava* ponajviše zbog toga što je i samo stanje naglašene socijalne potrebe posljedica interakcije i odnosa različitih uzroka. Suština socijalnog rada kao pojave je pružanje socijalne pomoći članovima društva, a pružanje pomoći nije jednokratni čin već podrazumijeva *proces*, i to je jedna od bitnih odredaba ove definicije po kojoj se socijalni rad razlikuje od predmeta drugih nauka i naučnih disciplina. Općenito je pomoć prastara kategorija oko koje se koncentriše i početno razumijevanje socijalnog rada (Hollstein, 172: 109).

Predmet istraživanja u socijalnom radu

Nesporno je da je predmet istraživanja u svakoj nauci i naučnoj disciplini specifičan po svojim odredbama i svojstvima. Tako naizgled isti predmet istraživanja u svojoj suštini može biti različit stavljajući akcent na jedan segment, aspekt, svojstvo, odredbu, po kojem i postaje specifičan u odnosu na druge nauke i naučne discipline. Navedeni stav potvrđuje složenost društvenih nauka, a ne njenu monolitnost, ali i ukazuje na povezanost između nauke i naučnog saznanja, što doprinosi izgradnji i formiranju novih nauka i naučnih disciplina. I za nauku o socijalnom radu važe ista pravila i postupci u procesu stjecanja naučnog saznanja, shodno tome i sljedeće odredbe istraživanja konstituisane od društvenih nauka i njihovih metodologija, prema kojima je istraživanje „složen, organizovan, sistematski, svrsishodan proces sticanja naučnog saznanja o strogo definisanom predmetu istraživanja, verifikovanom važećom naučnom procedurom, odnosno odgovornom primenom naučnih metoda“ (Milosavljević – Radosavljević, 2008: 57).

Navedena definicija nužno obavezuje svaku ciljanu i svrsishodnu djelatnost, tako i socijalni rad da, kao naučna djelatnost naučnog istraživanja, treba nužno ispuniti zahtjeve iz naprijed navedene definicije prilikom istraživanja određenog procesa, pojave, problema/predmeta, a isti se uspješno ostvaruju kroz proceduru konceptualizacije i projektovanja istraživanja. Iz navedene definicije možemo konstatovati i da nauka o socijalnom radu implicira prihvatanje bitnih svojstava naučnog istraživanja koje su konstituisale društvene nauke i njihove metodologije. U tom kontekstu, ni u socijalnom radu nema valjanog istraživanja bez jasno definisane teme, precizno definisanog problema, njegovih bitnih odredbi, naučnog i društvenog značaja, ostvarenog uvida u prethodna saznanja. Neophodno je i temeljiti istraživanje na provjerenim i vjerovatno naučno-teorijskom i stručnom ali i metodološkom saznanju. Vodeći se svojstvom *sistematičnosti*, sljedeće radnje se odnose na precizno definisanje predmeta istraživanja, precizno postavljanje naučnih i društvenih ciljeva i hipoteza koje iz njih proizlaze. Vrlo važan korak predstavlja izbor naučnih metoda, njihova valjana i dosljedna primjena, kao i naučna i društvena opravdanost istraživanja.

Istraživanja u socijalnom radu – bez obzira da li govorili o naučnim, stručnim i sve češće u teoriji i praksi spominjanim akcionim i evaluacijskim istraživanjima – na današnjem stepenu razvoja metodologije istraživanja u socijalnom radu nezaobilazno trebaju ispuniti navedene zahtjeve, tim prije kako bi određena ciljana i svrsishodna djelatnost mogla biti prihvaćena kao naučna djelatnost naučnog istraživanja. Kada govorimo o ulozi i značaju

naučnog istraživanja, treba istaći da socijalni rad u svojoj suštini implicira istraživanje, otkrivanje, analiziranje, identifikovanje, rješavanje i preveniranje socijalnih problema (Šerić, 2016: 142). Postoji značajna razlika između metodologije društvenih nauka i istraživanja u socijalnom radu. Prema Halmiju, treba razlikovati tradicionalnu metodologiju i metodologiju akcionih istraživanja. Cilj „tradicionalnih“ istraživanja je doći do čistog naučnog saznanja o predmetu istraživanja poštujući bitne norme pozitivističko-funkcionalističkog teorijsko-metodološkog pravca kao što su objektivnost, naučna neutralnost, naučna distanca istraživača, provjerljivost i sl. Kod akcionih istraživanja – čiju koncepciju kao „novu metodološku paradigmu“ preferiraju i afirmišu savremeni autori – cilj istraživanja je doći do takvih rezultata koji će utjecati na promjenu situacije i rješavanje problema (Halmi, 1995). Stoga se akciona istraživanja ne zadovoljavaju samo otkrivanjem i opisivanjem nekog društvenog/socijalnog problema već aktivnim učešćem istog u promjeni situacije. Međutim, akciona istraživanja ne isključuju „tradicionalna deskriptivna“ istraživanja, niti to u krajnjoj instanci i mogu. Razlog je jednostavan: tradicionalna istraživanja koja opisuju problem, saznaju ga i obavještavaju o njemu, nužno prethode akcionim istraživanjima. Nemoguće je i neobjektivno djelovati na pojavu, problem, promjenu situacije ako prethodno nemamo valjana i istinita saznanja. Stoga smatramo da su akciona istraživanja samo ona koja dolaze poslije i imaju prioritetan cilj da riješe problem, što je specifikum istraživanja u socijalnom radu.

Postavlja se pitanje: po čemu je predmet istraživanja u socijalnom radu specifičan? Ponajviše zbog činjenice da se u većini predmeta istraživanja u socijalnom radu istražuje nivo i stepen interakcije različitih subjekata u različitim društvenim položajima, s različitim socijalnim ulogama. Također, često je nužno istražiti u cjelini i/ili parcijalno odnos uzroka i posljedice. Ono što je u fokusu istraživačkog interesa socijalnog rada jesu uzroci koji dovode do nastanka socijalnih problema, kao i situacije koje generiraju stanje naglašene potrebe. Prema Martinoviću, metodologija nauke o socijalnom radu „usmjerena je na istraživanje potreba, socijalnog ponašanja i socijalizacijskih procesa, te socijalnih problema i njihovu prevenciju u kontekstu zajednice“ (Martinović, 1987: 14), zbog značaja zajednice za socijalni rad koja se manifestuje kroz sljedeće činjenice: u zajednici pojedinci, porodice i grupe ostvaruju svoja prava iz oblasti socijalne zaštite, ali i većinu ljudskih prava, te zadovoljavaju svoje raznovrsne potrebe koje su u vezi s ljudskim pravima. Fenomenologiju i etiologiju socijalnih problema korektnije je istraživati u zajednici u kojoj su njihove posljedice najintenzivnije. Također, utjecaj „na humanizaciju životne i radne sredine“, o

kojoj Martinović govori, najneposrednije se ostvaruje u zajednici gdje se začinje svijest o mogućnostima djelovanja.

Predmeti istraživanja u socijalnom radu, koji imaju za cilj doći do valjanog i upotrebljivog saznanja korištena za potrebe svakodnevne prakse socijalnog radnika, mogu biti različiti. U nastavku, polazeći od *općeg tipskog modela*² i *činioca sadržaja predmeta istraživanja* (Milosavljević – Radosavljević, 2008: 437), navest ćemo uobičajene moguće predmete istraživanja, tj. šta to socijalni radnik može istraživati. *Uzroci* nastanka stanja socijalne potrebe i socijalnih problema, kao i *uvjeti* u kojima se manifestuju prioritetni su predmeti istraživanja u teoriji i praksi socijalnog rada; zatim *utjecaj nekoga/nečega* na ponašanje korisnika, na socioekonomski status, na nastanak socijalnog problema, stanja socijalne potrebe, ali i na zadovoljstvo pruženim uslugama; potom *pojavne oblike* nasilja, delinkventnog ponašanja, diskriminacije, kao i povezivanje pojava oblika s drugim pojavama, npr. utjecaj siromaštva na povećan broj krivičnih djela krađe, utjecaj poremećenih porodičnih odnosa na ponašanje djece i sl. Vrlo bitan predmet istraživanja može biti i istraživanje *rasprostranjenosti i učestalosti* koje može varirati od konstatovanja rasprostranjenosti do komparacije rasprostranjenosti po godinama, spolu, značajnim sociodemografskim obilježjima. Poseban predmet istraživanja mogu biti i ljudske potrebe, njihova struktura, putevi i načini zadovoljavanja i humanizacije potreba, zatim nivo i kvalitet zadovoljavanja potreba, npr., članova u jednoj lokalnoj zajednici. U uskoj vezi s potrebama je i socijalno ponašanje, a u tom kontekstu poseban predmet istraživanja može se odnositi na procese socijalizacije iz aspekta socijalnog rada.

Istraživati se mogu i *problemi u primjeni nečega* poput primjene praktičnih metoda u socijalnom radu: posebno se mogu istraživati problemi u primjeni određene metode u različitim područjima profesionalne prakse socijalnog rada, primjena teorijskih saznanja, a posebno efekti ostvareni primjenom metoda i teorijskih saznanja. U cilju saznanja o zadovoljstvu i kvalitetu pruženih usluga, mogu se istraživati i stavovi klijenata o njihovim problemima, društvenom položaju, stavovi klijenata o pruženim uslugama. U kontekstu navedenih primjera mogućeg predmeta i činioca sadržaja predmeta istraživanja u socijalnom radu, možemo zaključiti da sve zavisi od uvjeta i reakcije na uvjete od subjekata/korisnika prava i usluga iz oblasti socijalne zaštite i šire socijalnog rada, koji na bazi potreba formiraju svoje interese, a onda ih artikuliše kao ciljeve. Korisnici svoje potrebe, interese i ciljeve

² Riječ je o generalnom tipskom modelu određenja predmeta istraživanja u društvenim naukama, koji može imati i svojstvo univerzalnog kada se može primjenjivati kako u društvenim tako i u prirodnim naukama.

ostvaruju kroz aktivnosti, ciljano i svrshodno izvođenje radnji kojima žele postići cilj. A u postizanju cilja kroz aktivnosti djeluju na različite načine kojima u konačnici proizvode posljedice, efekte i rezultate djelovanja. I tako ne postoji socijalna pojava koja je u fokusu istraživačkog interesa teorije i prakse socijalnog rada, a da predmet istraživanja ne situira kroz spomenute primjere.

Predmet prakse socijalnog rada

Praksa (*praxis*) je riječ grčkog porijekla u značenju *djelovanje i proizvodnje određenih rezultata djelovanjem*. Marx shvata čovjeka kao eminentno biće prakse te su, s tim u vezi, praksa kao bit čovjekove egzistencije i teorija neminovno u jedinstvu. Praksa socijalnog rada obuhvata značajne segmente čovjekove egzistencije u kojima se mogu ili se ispoljavaju oblici ugroženosti koji utječu na i otežavaju normalno funkcionisanje pojedinca, grupe ili zajednice. Stavljajući akcent na socijalni segment, praksa socijalnog rada, pored fokusiranja na socijalne probleme i stanje socijalne potrebe, istražuje i mogućnosti korištenja potencijala pojedinaca, grupa i zajednica koje mogu doprinijeti boljem ličnom i socijalnom funkcionisanju. Realni život i društveni ambijent oblikuju i opredjeljuju modele prakse koji se odvijaju u različitim područjima. Područja profesionalne prakse socijalnog rada se međusobno prožimaju, s tim da svako područje ima svoje specifičnosti, što nužno implicira i primjenu metoda, tehnika i vještina svojstvenih predmetu određenog područja. S tim u vezi, od socijalnog radnika se traži da pored polivalentnog obrazovanja ima i užu specijalnost, te da usavršava svoje znanje, kompetencije i vještine u području u kojem planira ili već djeluje kroz različite aktivnosti.

Halmi govori o aplikativnim područjima socijalnog rada u zajednici, što je sasvim logično s obzirom da se njihova primjena ne može odvojiti od lokalne zajednice. Tako autor, prema kriteriju posebnog područja organizacije društva, socijalni rad klasifikuje na: socijalni rad u oblasti socijalne zaštite, socijalni rad u centrima za socijalni rad, socijalni rad u mjesnim zajednicama, socijalni rad u organima uprave nadležnim za socijalnu zaštitu i socijalni rad u humanitarnim organizacijama. Prema kriteriju organizacija udruženog rada, socijalni rad klasifikuje se na: socijalni rad u socijalnim ustanovama, socijalni rad u industriji, socijalni rad u zdravstvu, socijalni rad u školstvu, zatim na socijalni rad u zavodima za zapošljavanje, za socijalno osiguranje i u javnim tužilaštvima. Kao posebna područja profesionalne prakse socijalnog rada mogu se formirati i specijalizovana područja za rad s

određenim kategorijama korisnika kao što su: socijalni rad s djecom bez roditeljskog staranja ili djecom koja žive u teškim porodičnim prilikama, socijalni rad s materijalno neosiguranim osobama, socijalni rad s osobama sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, socijalni rad s osobama društveno neprihvatljivog ponašanja, socijalni rad s duševno oboljelim osobama, ovisnicima o alkoholu i drogama, te socijalni rad s ostalim osobama kojima su potrebni oblici različitih usluga socijalnog i drugog stručnog rada (Halmi, 1989: 233–234). Sličnu klasifikaciju područja daju i Milovanović (1995), Milovanović – Krović (1998), Dervišbegović (2003) i Termiz (2005), s tom razlikom što Milovanović i Krgović (1998) govore i o socijalnom radu u vanrednim društvenim prilikama s posebnim područjem socijalnog rada s izbjeglicama, a Termiz (2005) socijalnom radu s izbjeglicama pridodaju i raseljena lica. S obzirom da je dosadašnji razvoj teorije socijalnog rada ponajviše afirmisao tri metodološka kompleksa – studij slučaja (case study), studij grupe (group study) i studij zajednice (community study) – koja zahtijevaju korištenje metoda naučnog istraživanja u socijalnom radu (Kendall, 1972), možemo govoriti i o podjeli područja prema navedenim metodološkim kompleksima. U bosanskohercegovačkom kontekstu naprijed navedena specijalizovana područja profesionalne prakse socijalnog rada u dosadašnjoj organizaciji, npr., centrima za socijalni rad – nazivaju se oblastima.

U bosanskohercegovačkom društvu različita područja profesionalne prakse socijalnog rada su relativno razvijena, a shodno tome i zastupljena. Socijalni rad u zdravstvu, kao veoma važnom aplikativnom području socijalnog rada, npr. u Kantonu Sarajevo, odvija se u primarnoj zdravstvenoj zaštiti pri domovima zdravlja u okviru porodične medicine i centra za mentalno zdravlje, te psihijatrijskim službama u bolnicama. Manje je zastupljen socijalni rad u školstvu i socijalni rad u lokalnim zajednicama. Kada je riječ o predmetu prakse, tj. šta u različitim područjima socijalni radnici rade, govoreći u kontekstu bosanskohercegovačkog društva, evidentan je fenomen metodološkog redukcionizma. Svekolika širina socijalnog rada je locirana u socijalnoj zaštiti. Ekonomske, socijalne i političke posljedice su utjecale na sadržinsko osiromašenje predmeta prakse socijalnog rada, metodološko-metodičku skučenost; akcent je na posljedicama i ulozi socijalnog radnika kao vatrogasca. I sve to u vremenu kada se najviše govori o savremenom socijalnom radu kojeg nema bez prevencije (Šerić, 2016).

Povezanost teorije i prakse

Prema Payneu, „teorija je tvrdnja o tome šta socijalni rad jeste i propisuje šta bi socijalni radnik trebao da radi u raznim situacijama“ (Payne, 2005: 18). Teorija u socijalnom radu je sastavni dio prakse. Uloga teorije, kako u praksi tako i u istraživanju, je višestruka. Različite teorije pomažu socijalnim radnicima da, u rješavanju problema korisnika, imaju na raspolaganju različite načine koji ujedno omogućavaju primjenu principa *individualnog pristupa u radu s korisnikom*. Zanemarivanje teorije u socijalnom radu vodi ka praksama s lošim efektima. Činjenica je da je svaka teorija nastala u određenom vremenu, na određenom prostoru, s određenim ciljem i funkcijom. Kao što teorije polaze od različitih izvora i ideja o socijalnom radu i praksi socijalnog rada, tako teorije shodno idejama odlaze u praksu i vode ka različitim praksama socijalnog rada, iz kojih nastaju koncepti, modeli i strategije djelovanja socijalnog radnika. I nenaučne teorije imaju vrijeme i mjesto nastanka, izvore, ciljeve i funkcije, ali suštinska razlika između teorije i naučne teorije je u načinu nastanka. Naučna teorija nužno implicira korištenje naučnih metoda i prethodno opsežno istraživanje pojava o kojima se cilja fundirati određena teorija. Kako pretvoriti teoriju u formu uputa ka djelovanju, zavisi od mnogo faktora. Stoga su i nastajali različiti teorijsko-praktični koncepti i modeli socijalnog rada.

Payne ukazuje na dva načina oblikovanja teorije i prakse socijalnog rada. Kod *jednosmjernog utjecaja* određeni segmenti društva direktno utječu na socijalni rad ne samo u izgradnji teorije socijalnog rada koja svoje izvore ima u društvu u kojem će biti primjenjivana već i u korištenju teorija nastalih u drugim društvima i kontekstima, a koje su se u praksi pokazale efikasnim. Po ovom načinu, ni socijalni radnik koji primjenjuje socijalni rad niti korisnik nemaju značajan utjecaj u procesu oblikovanja teorije koju će koristiti i nad kojima će biti korištena. U drugom načinu oblikovanje je reflektivno s komplementarnim ulogama. Svi su u interakciji i utječu jedni na druge u određenom sociokulturnom okviru i društvenom kontekstu. Korisnost i važnost oblika socijalnog rada određeni su mjestom, vremenom i mrežom socijalnih interakcija i različitih sociokulturnih okvira (Payne, 2001: 16). Treba istaknuti da je potreba za reflektivnošću imanentna savremenijim teorijama koje upravo naglašavaju neminovnu interakciju s okruženjem i različitim sistemima.

Mnogo je faktora koji utječu na oblikovanje sadržaja teorije i prakse socijalnog rada. Prema Payneu, značajni faktori utjecaja na teoriju socijalnog rada su: različit historijski razvoj socijalnog rada; znanja i ideje osjetljive na društvene promjene; politička i javna percepcija socijalnog rada;

zastupljenost socijalnog rada u političkim raspravama; zastupljenost socijalnog rad u medijima; organizacija socijalnog rada, te ekonomske mogućnosti kojima se podupire organizacija (Payne, 2005: 12). Društvene promjene nužno zahtijevaju ideje i znanja koji će pratiti te promjene. S tim u vezi, socijalni rad nije imao istu putanju, intenzitet i stepen razvoja. Politička i javna percepcija socijalnog rada od izrazite je važnosti, posebno u demokratskom okruženju. S obzirom na to da su socijalni radnici dio javnosti, političke promjene ne mogu zaobići ni socijalne radnike, niti proći bez utjecaja na teorijsku orijentaciju i praksu socijalnog rada. Politički akteri omogućavaju ili ograničavaju domašaj, efikasnost i korisnost teorija socijalnog rada. Zbog čega? U teoriji je, uvjetno rečeno, sve moguće. Međutim, možemo imati bogatu teoriju, s jedne, a oskudnu praksu, s druge strane. Zbog toga su važna politička i javna opažanja i zapažanja socijalnih problema i potreba jer ona opredjeljuju na čemu će biti akcent i kakav pristup pri rješavanju socijalnih problema i socijalnih potreba. U tom kontekstu, kroz protekle dvije decenije praksa socijalnog rada u našem društvu pokazuje da se uglavnom rješavaju iskazane potrebe i problemi članova lokalnih zajednica, s jedne, da se mnogo govori o preventivnom socijalnom radu u praksi, a u većini reaguje na posljedice, s druge strane. U ovakvom pristupu utjecaj politike i politizacije najviše dolazi do izražaja. Jedan od načina oblikovanja praktične teorije socijalnog rada predstavlja i korištenje medija, tj. zastupljenosti socijalnog rada u medijima. Korištenjem medija, posebno u zaštiti i ostvarivanju ljudskih prava koji su fundamentalni za socijalni rad, privlači se interes javnosti, a privlačenjem interesa kroz određenu pažnju dobivamo i određenu podršku kojom možemo utjecati na donosiocice odluka (Demeš, 2003.; prema Šerić, 2016: 157). Načini organizacije socijalnog rada u službama socijalne zaštite, centrima za socijalni rad, raznim ustanovama socijalne zaštite, te različitim područjima profesionalne prakse socijalnog rada itekako utječu na praksu socijalnog rada, posebno ako organizaciju dovedemo u vezu s finansijskim sredstvima. Taj spoj direktno utječe na to kako će socijalni radnik obavljati i obaviti svoj posao, s kojim efektima i kvalitetom. U tom kontekstu Payne pravi razliku između socijalnog radnika koji radi, naprimjer, u nekoj nezavisnoj agenciji i, imajući na umu naše uvjete, socijalnog radnika koji radi u centru za socijalni rad, naglašavajući da socijalni radnik u nezavisnoj agenciji ima „više slobode da samostalno razvija tehnike socijalnog rada“ (Payne, 2001: 12). U nezavisnom djelovanju socijalni radnik ima veće mogućnosti u dosljednosti profesionalnom identitetu socijalnog rada, a ne samo ustanovi čiji je uposlenik.

Na pitanje šta ili ko u BiH omogućava, direktno i/ili indirektno, socijalni rad, odgovor bi bio adresiran na sljedeće ključne faktore i aktore kao što su:

zakonski okvir, društveno uređenje, politička konstelacija, ekonomsko-socijalna razvijenost države i društva ali i lokalnih zajednica, sistem vrijednosti, teorijsko-metodološke orijentacije socijalnih radnika ali i sami korisnici svojim načinom djelovanja. Praktičnu prirodu socijalnog rada u konačnici ne određuju rasprave u akademskim krugovima već ono što socijalni radnici realno i konkretno rade i što im je omogućeno u praksi. Shodno tome, možemo zaključiti da je socijalni rad, njegov predmet i sadržaj djelatnosti – ono što nalažu entiteti, kantonalna ministarstva, a u praksi, na lokalnom nivou shodno općinskim mogućnostima, realizuju centri za socijalni rad i ustanove socijalne zaštite.

Povezanost teorije i istraživanja

Važna je uloga teorije i u istraživanju. Svrha istraživanja je saznati nepoznato, ali saznati ga kao istinito. Teorija idejno vodi istraživanje, a u isto vrijeme provjerava valjanost teorije. Istraživanja različitih vrsta i tipova predstavljaju svakodnevnu pojavu u životnoj praksi ljudskog društva, pojedinaca, grupa i zajednica. Iz te uloge proizlaze funkcije teorije u procesu naučnih istraživanja u socijalnom radu, počevši od izbora naslova teme istraživanja, formulisanja problema i određenja predmeta istraživanja, do postavljanja nivoa naučne spoznaje, hipoteza i izbora metoda pribavljanja podataka. Pri izboru naslova teme istraživanja nužno je ostvariti uvid u postojeću teoriju i nivo razvijenosti teorije. Isto se odnosi i na formulaciju istraživačkog problema i predstavljanje njegove strukture, funkcija i veza i odnosa, koje činimo preko dostupne teorije.

I posjedovanje dovoljno znanja o predmetu istraživanja tokom projektovanja istraživanja nužno zahtijeva konsultovanje određene teorije, s tim da se pravi razlika između dovoljno znanja o predmetu istraživanja i dovoljno znanja o društvenom realitetu, pojavi, problemu i predmetu koji istražujemo, zbog toga što, u slučaju da istraživač ima dovoljno znanja o problemu koji istražuje ne bi ni bilo potrebe da ga istražuje jer ne bi postojao relevantan naučni problem bez kojeg nema niti ima potrebe za istraživanjem. Postavljanje nivoa naučne spoznaje ili naučnih i društvenih ciljeva istraživanja koji se ostvaruju kroz rezultate istraživanja ne može biti korektno ako prethodno ne utvrdimo vrstu saznanja koje postoji o predmetu istraživanja, iz aspekta teorije i društvene prakse. Također, hipoteze u projektu istraživanja, u čijem sadržaju treba biti ono nepoznato koje ćemo upoznati preko rezultata istraživanja, prije negoli se formulišu, iziskuju obavezno ostvarivanje uvida u teoriju.

Povezanost teorije, istraživanja i prakse

Kao što teorije utječu na proces istraživanja, i istraživanja pomoću rezultata do kojih se dođe utječu na nastanak naučnih i drugih teorija, ali i evaluaciju i dopunu već postojećih, tako da teoriju možemo shvatiti i kao efekt i kao rezultat istraživanja. Teorije nema dok nije iskazana. Teorije uopćavaju stvari, to su opći iskazi o konkretnom, tj. iskazana zamisao o konkretnom. A to konkretno može biti i raznoliko. Rezultati istraživanja dolaze iz prakse i ponovo se vraćaju u praksu. Iz prakse dolaze s određenim problemom, u praksu bi trebali otići s određenim rješenjem, s obzirom na to da istraživanja, posebno u socijalnom radu, nisu sama sebi svrha već imaju za cilj postići rezultate koji će utjecati na promjenu situacije i rješavanje problema. S tim u vezi, ne funkcionišu u istraživanju nikakve teorije koje se ne mogu primijeniti na konkretan život. U sinergijskom odnosu teorije i istraživanja bitno je spomenuti i teorijske protivrječnosti. Teorija socijalnog rada i istraživanje u socijalnom radu bi se trebali više baviti izvorima držanja čovjeka u podređenom položaju, a ne samo saniranjem posljedica podređenog položaja.

Zaključci

Ovim radom autorica je imala namjeru podsjetiti na naizgled jednostavna, a u suštini vrlo složena pitanja u vezi s definicijom, predmetom, teorijom i praksom, djelatnosti i naučnim osnovama socijalnog rada. Ukazano je na potrebu razlikovanja socijalnog rada kao profesije, struke i zanimanja. Objašnjene su karakteristike socijalnog rada kao jedne od pojava društvene stvarnosti. S obzirom na činjenicu da socijalni rad po prirodi djelatnosti implicira istraživanja, u radu su navedeni i primjeri mogućeg predmeta istraživanja kako teorije tako i prakse socijalnog rada. Ukazano je da specifičnost predmeta istraživanja u socijalnom radu treba tražiti u odgovoru da se u većini predmeta istražuje nivo i stepen interakcije raznih subjekata u raznim društvenim položajima, s raznim socijalnim ulogama i statusima. Kada je u pitanju predmet prakse, autorica zaključuje da su ekonomske, socijalne i političke posljedice u našem društvu generirale fenomen metodološkog redukcionizma, sadržinsko osiromašenje predmeta prakse socijalnog rada, metodološko-metodičku skučenost, akcenat na posljedicama i ulozi socijalnog radnika kao vatrogasca. Kada je u pitanju povezanost, odnosi i veze teorije i prakse, prakse i teorije, teorije i istraživanja, istraživanja i teorije, u radu su navedena polazna saznanja manifestovana kroz potrebu razlikovanja ovih odnosa i njihovog neminovnog utjecaja na socijalni rad.

Literatura

1. Dervišbegović, M. (2003) *Socijalni rad: Teorija i praksa*, Zonex ex libris, Sarajevo.
2. Halmi, A. (1989) *Socijalni rad u lokalnoj zajednici*, Biblioteka „Socijalna zaštita”, Zagreb.
3. Halmi, A. (1995) *Metodologija istraživanja u socijalnom radu*, Alineja, Zagreb.
4. Hollstein, W., M. Meinhold (1980) *Socijalni rad u kapitalističkim produkcionim uslovima*, Viša škola za socijalne radnike Beograd, Viša škola za socijalne radnike Zagreb, Viša škola za socijalne radnike Skopje, Institut za socijalnu politiku, Jugoslovenska konferencija za socijalnu delatnost, Beograd – Zagreb – Skopje.
5. Howe, D. (1997) *Uvod u teoriju socijalnog rada*, Naučnoistraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku Fakulteta političkih nauka, Beograd.
6. Kendall, K. (1972) *The new Thems in Social Work Education*, New York.
7. Martinović, M. (1987) *Znanstvene osnove socijalnog rada*, Narodne novine, Zagreb.
8. Milosavljević, S., I. Radosavljević (2008) *Osnovi metodologije političkih nauka*, Službeni glasnik, Beograd.
9. Milovanović, M. (1995) *Socijalni rad u ustanovama socijalne zaštite*, Beograd.
10. Milovanović, M., T. Krgović (1998) *Područja socijalnog rada*, Beograd.
11. Morales, A. T., B. W. Sheafor (1995) *Social Work: A profession of Many Faces*, Allyn&Bacon.
12. Nedeljković, Y. R. (1982) *Socijalni rad*, Zavod za proučavanje socijalnih problema grada Beograda, Beograd.
13. Payne, M. (2001) *Savremena teorija socijalnog rada*, Filozofski fakultet, Banja Luka.
14. Petričković, M. (2006) *Teorija socijalnog rada*, Socijalna misao, Beograd.
15. Šerić, N. (2016) *Mogućnosti i ograničenja ostvarivanja socijalnog rada u zajednici u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija.
16. Termiz, Dž. (2005) *Teorija nauke o socijalnom radu*, NIK „Grafit”, Lukavac.
17. Urbanac, K. (2006) *Izazovi socijalnog rada s pojedincem*, Alineja, Zagreb.